

Katalog Mercatorjevih veleblagovnic

Andraž Lorger

Rojstvo veleblagovnic

Veleblagovnica ali trgovska hiša je arhitekturni objekt, izumljen sredi 19. stoletja. Njen nastanek je tesno povezan z industrijsko revolucijo in vzponom kapitalizma. Zaradi sprememb v proizvodnem sistemu so tovarne v krajšem času proizvedle več blaga, kot ga je bilo prej mogoče izdelati ročno, ponudba se je silovito povečala in trgovina je potrebovala nov tip objekta, v katerem bi tržili serije industrijskih izdelkov in hranili njihove zaloge v skladiščih. V evropskih mestih (in kasneje po vsem svetu) se je tako trgovanje z odprte tržnice na javnih trgih ali v pasažah preselilo v zaprt enovit objekt z več nadstropij, vhodom, okni, streho in okrašeno fasado. Nakupi so se preselili z odprtega javnega prostora v zaprt, nadzorovan in zasebni prostor. Trgovske hiše so odpirali v mestnih središčih, kjer so dosegale kritično maso obiskovalcev, in njihova priljubljenost je strmo rastla. Novi objekt pa je prinesel tudi štiri glavne spremembe v trgovanju. To so:

1. znižanje cen blaga zaradi znižanja stroškov skladiščenja,
2. jasno določena končna cena,
3. neprisiljen pristop prodajalcev h kupcem, mogoč je zgolj ogled blaga,
4. možnost vrnitve kupljenega blaga, če stranka z njim ni zadovoljna.

Z veleblagovnicami se je pojavil tudi fenomen razstavnega salona (showrooma), ki ga v zahodni kapitalistični družbi poznamo še danes. Izložbe veleblagovnic, ki se odpirajo na ulico, ne ponujajo vse ponudbe, temveč le nekaj izdelkov, ki so skrbno postavljeni in razstavljeni skupaj s specifično scenografijo, ta pa z izdelkom nima materialne ali proizvodne povezave. Oseba ne kupi več torbice, ker jo potrebuje ali ker je ta res kvalitetnejša od trenutne, ampak jo v nakup blaga prepriča zgodba, ki se poleg izdelka prodaja in obljublja nov način življenja ali uresničitev trenutne želje. Veleblagovnice so kot trgovski objekti prevladovale vse do sredine 20. stoletja, ko je v povojnem ameriškem ekonomskem vzponu nastal nakupovalni center in preplaval prostor prostega trga kapitalističnih držav.

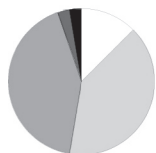
Namesto trgovskih centrov mestne palače!

V Sloveniji se je kot prva veleblagovnica leta 1903 odprla Urbančeva hiša, bolj znana kot Centromerkur, ki je z veličastnim stopniščem in okrašeno fasado dosegala standarde dunajskih in pariških trgovin. Toda natančnejši pregled slovenskega prostora pokaže, da je bila večina veleblagovnic in trgovskih hiš v Sloveniji zgrajena v obdobju socialistične Jugoslavije, torej med koncem druge svetovne vojne sredi dvajsetega stoletja in padcem železne zavese v začetku devetdesetih letih. V času, ko so v državah kapitalističnega zahoda začeli rasti nakupovalni centri, ki so se kot edini javni prostori razvijali zunaj mestnih središč v novih ameriških predmestjih, se je v Sloveniji skupaj s procesom graditve nove družbe začela gradnja trgovskih hiš v novih ali obnovljenih mestnih središčih. V njih so ponujala blago trgovska podjetja v družbeni lasti, kot sta bili Nama ali Modna hiša, kasneje združeni v podjetje Mercator. Trgovske hiše so bile dokaj

enakomerno porazdeljene po vsej Sloveniji, z manjšim presežkom na severovzhodu, in niso bile zgolj v največjih slovenskih mestih. Analiza kaže, da so tako imenovane Mercatorjeve veleblagovnice, drugače od nakupovalnih središč, stale v središčih mest in večjih naselij ter so tako pogosto vplivale na reprezentativno podobo kraja. Še posebej zanimivo je, da je ta model značilen za skoraj vsako malo večje mesto v Sloveniji, kar dokazuje sistematično gradnjo trgovskih hiš po logiki »v vsako mesto eno veleblagovnico« in željo približati ponudbo vsem prebivalcem Slovenije, ne glede na kraj njihovega bivanja. Veleblagovnice so poleg živilskih izdelkov ponujale tudi modne izdelke, opremo za stanovanja, imele so drogerijo, papirnico in prostore za druženje, kot so bifeji, slaščičarne ali menze. Objekti so bili grajeni iz armiranobetonskega skeleta in oblečeni v lahko nošeno fasado iz stekla, pločevine ali okrasnega kamna. Njihova arhitektura in pojavnost ni anonimna, temveč je specifična glede na lokacijo, program in arhitekta zasnove. Trgovske hiše Mercatorja so v Sloveniji gradili tudi največji arhitekti, kot so Edvard Ravnikar, Peter Kerševan, Marijan Vrtovec, Borut Pečenko itd. Z razpadom Jugoslavije in vstopom Slovenije kot samostojne države na odprti prosti trg so se nakupovalne navade in tudi nakupovalni prostori močno spremenili. Slovenija je s petdesetletno zamudo prevzela tipologijo nakupovalnega centra. Prvotna zamisel Victorja Gruena o prostoru javne infrastrukture, potrebnem za družbeno podhranjena predmestja, se je izpridila in centri so postali prostori, namenjeni izključno potrošnji. Veleblagovnice, zgrajene v prejšnjem sistemu, niso zmogle konkurirati nizkim cenam in ponudbi nakupovalnih centrov in so se začele postopoma prazniti. Danes so tako v večini mest zgolj še spomenik časa, drugačnega sistema in načina življenja, njihova vrata pa ostajajo zaprta.

Zaradi očitno sistematične gradnje teh trgovskih objektov, njihovega širšega vpliva na slovenski prostor, njihove arhitekturne vrednosti in skupne usode degradacije sem ta fenomen v slovenski arhitekturni zgodovini prepoznal kot vreden analitične obravnave. V raziskavo sem zajel 29 objektov po vsej Sloveniji, ki spadajo v kategorijo Mercatorjevih veleblagovnic. Pri analizi uporabnih površin vseh objektov sem ugotovil nizko stopnjo zasedenosti, povprečno približno 35-odstotno. V objektih se praviloma uporablja zgolj pritličje, medtem ko so zgornje etaže večinoma prazne. Le eden od objektov je povsem zaseden, pet objektov pa je popolnoma zapuščenih. Objekte pogosto doleti neokusna prenova, ki ne spoštuje izvirne arhitekturne zasnove, ali pa so prepuščeni propadanju. Zaradi pomembne lokacije v mestih in njihove visoke arhitekturne kakovosti je potreben širši premislek o njihovi ponovni uporabi, slovenski kraji pa bi lahko z njimi pridobili nove javne prostore, ki bi izpolnjevali sodobnejše programske zahteve. Popis objektov lahko služi kot prvi korak k sistematičnemu razmisleku in širši obravnavi problema.

V analizo so vključene vse veleblagovnice, ki so še v lasti družbe Poslovni sistem Mercator, d. o. o., v Sloveniji. Objekte sem definiral kot veleblagovnice po glavnih lastnostih te tipologije: večetažna stavba v centru mesta, s široko ponudbo blaga različnih ponudnikov. Takšnih objektov je v Sloveniji 29. Veleblagovnice so predstavljene od najstarejše do najmlajše. Poleg slikovnega in grafičnega gradiva so v opisu še lokacija in letnica zgraditve ter ocena zasedenosti stavbe, od zapuščene do polno operativne.

Analiza podatkov kaže, da je od vseh veleblagovnic, ki so še v lasti Mercatorja, zgolj ena polno operativna, pet objektov pa je popolnoma praznih. Delež vseh izkoriščenih površin je približno 35 odstotkov.

legenda

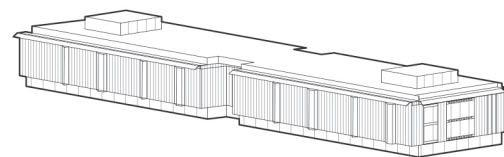
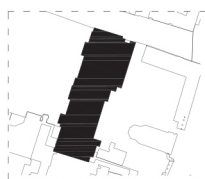
- ○ ○ ○ objekt je zapuščen
- ○ ○ ○ zgolj ena poslovalnica v pritličju, zasedenost manj kot 25-odstotna
- ● ○ ○ poleg poslovalnice še dodatni program v pritličju, zasedenost manj kot 50-odstotna
- ● ● ○ poleg poslovalnice še dodatni program, prostori zasedeni tudi v višjih nadstropjih, zasedenost manj kot 75-odstotna
- ● ● ● najboljši sosed!

1

A postavš prosim še enkrat tega na mesto kataloga, ima popravke letnic

LIUBLJANA CENTER Trg republike 1

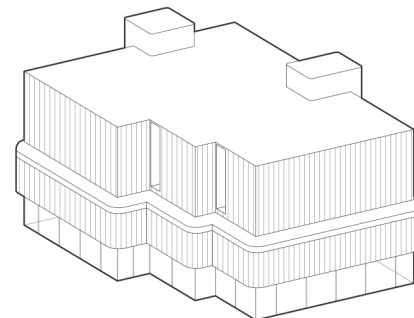
1971

2

IDRIJA Lapajnetova ulica 45

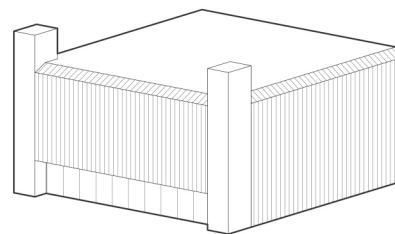
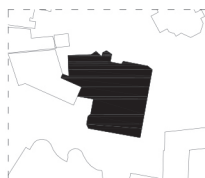
1971

3

PTUJ CENTER Novi trg 3

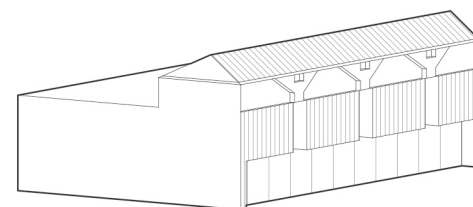
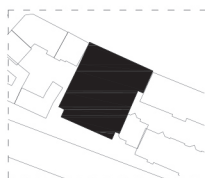
1972

4

LIUTOMER Glavni trg 6

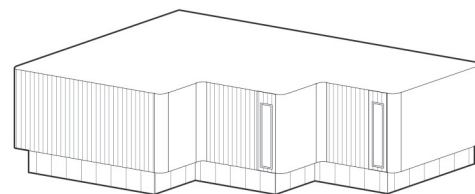
1973

5

MURSKA SOBOTA
Slovenska ulica 33

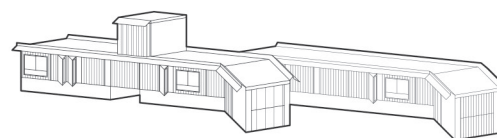
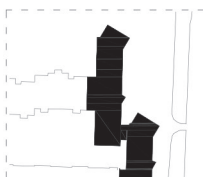
1973

6

LJUBLJANA TRNOVO
Riharjeva ulica 38

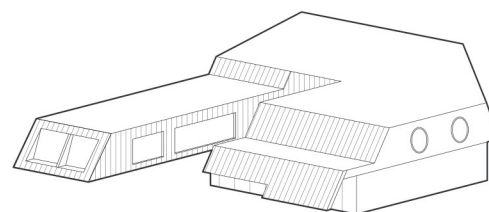
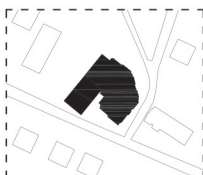
1975

7

CERKNICA
Cesta 4. maja 65

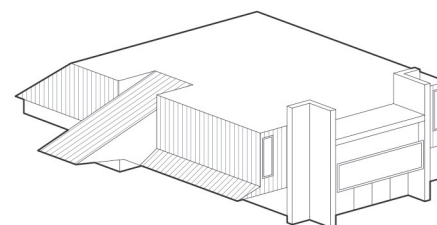
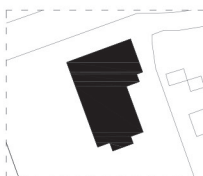
1977

8

ŽELEZNIKI
Na Kresu 26

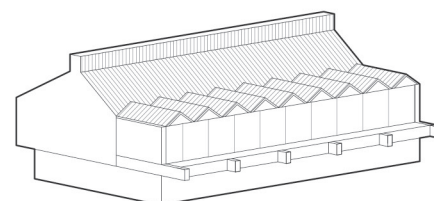
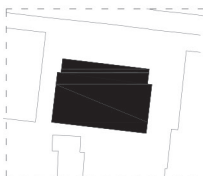
1977

9

VELENJE
Kidričeva cesta 53

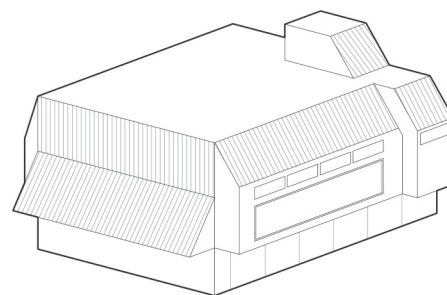
1978

10

LENART
Partizanska cesta 1

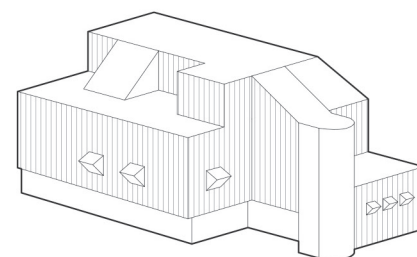
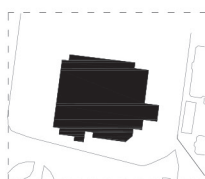
1978

11

ŽALEC
Mestni trg 2

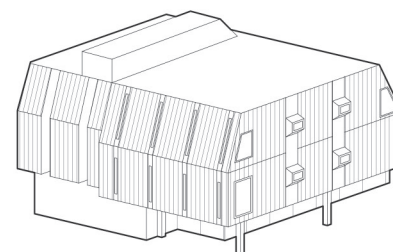
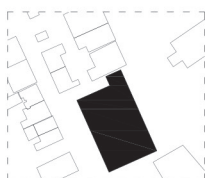
1978

12

LENDAVA
Glavna ulica 31

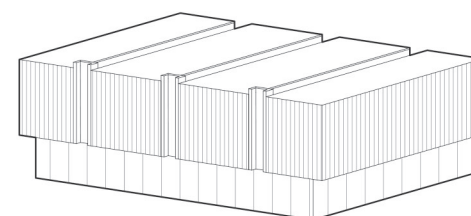
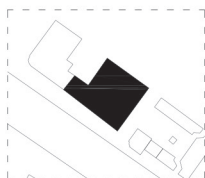
1979

13

MARIBOR TABOR
Ptujška cesta 97

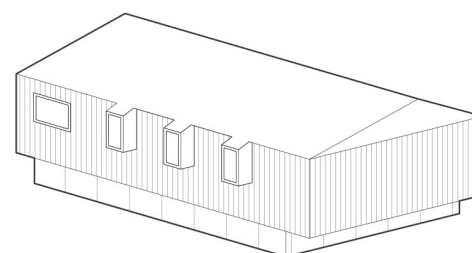
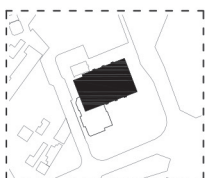
1979

14

BREŽICE
Bizeljska cesta 37

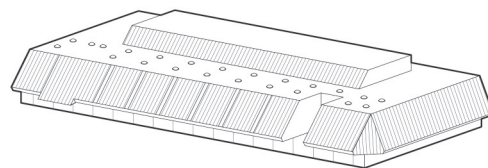
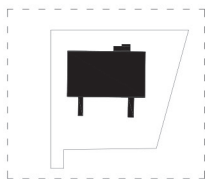
1980

15

KRŠKO
Cesta krških žrtev 132

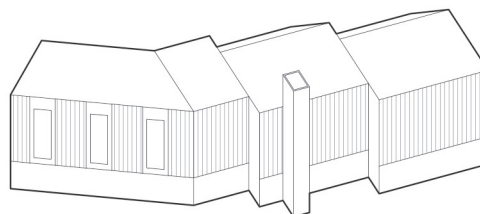
1980

16

ORMOŽ
Kerenčičev trg 6

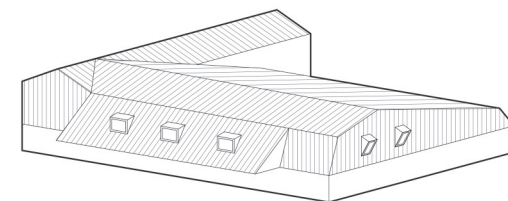
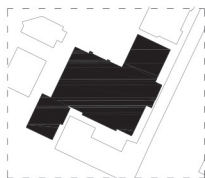
1980

17

POLZELA
Glavni trg 4

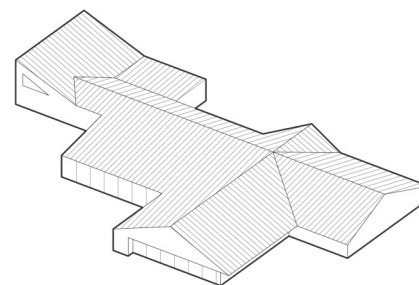
1980

18

PTUJ LJUDSKI VRT
Rimska ploščad 25

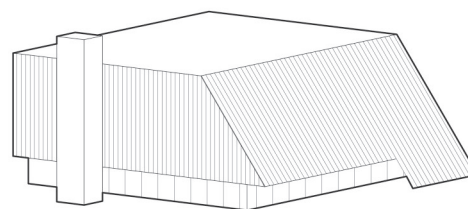
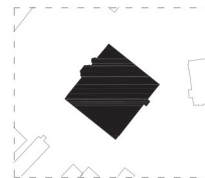
1980

19

RIBNICA
Kolodvorska ulica 2a

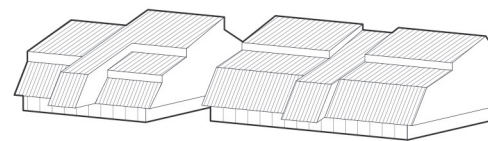
1980

20

TOLMIN
Trg maršala Tita 12

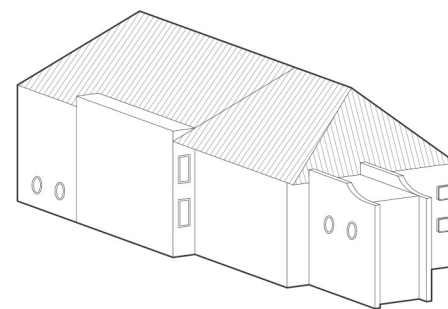
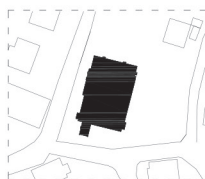
1980

21

VITANJE
Na gmajni 1

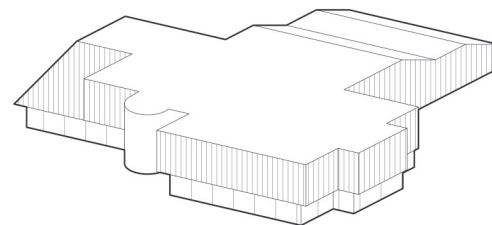
1980

22

CELJE
Ulica bratov Vošnjakov 1

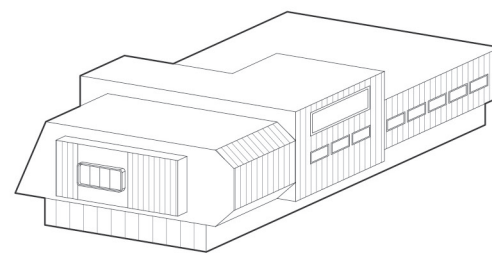
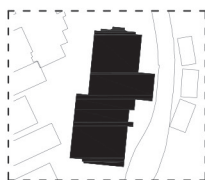
1981

23

HRASTNIK
Trg Franca Kozarja 1

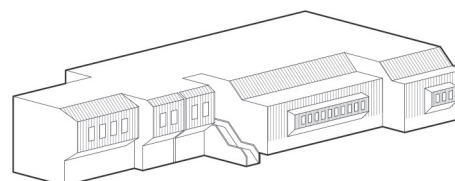
1981

24

LJUBLJANA RUDNIK
Dolenjska cesta 43

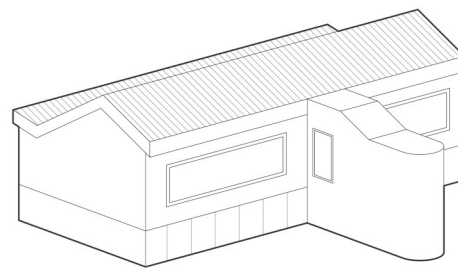
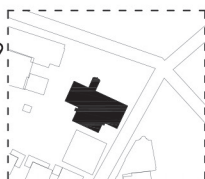
1983

25

ČRENŠOVCI
Ulica Prekmurske čete 19

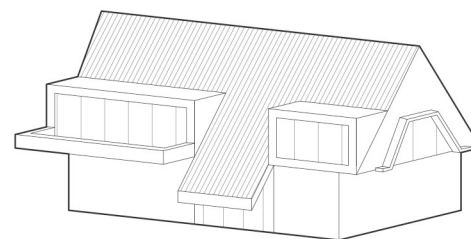
1984

26

OPLOTNICA
Ulica Pohorskega
bataljona 7

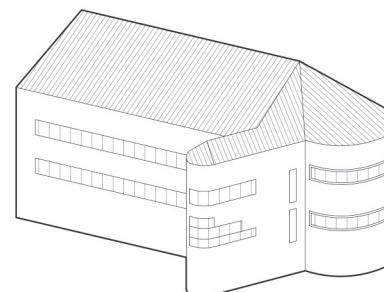
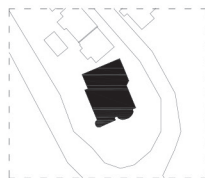
1986

27

ZAGORJE OB SAVI
Cesta Borisa Kidriča 1

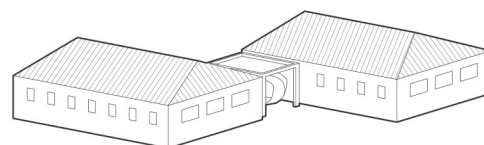
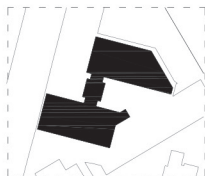
1986

28

NOVA GORICA
Cankarjeva ulica 62

1987

29

MARIBOR NOVA VAS
Boršnikova ulica 33a

1991

